

RÁTH MÓR.

1829—1903.

Irta : **Steinhofer Károly.**

Az elnyomatási periodus nyolcadik évében hazánk fővárosa ismét egy könyvkereskedéssel szaporodott: Ráth Móréval. Nagy vállalkozásnak mondható Ráth Mórnak ezen elhatározása, mert valóban nem csekély dolog volt nemzeti könyvkereskedést alapítani abban az időben, midőn az önkényuralom a legdurvább erőszakkal igyekezett a magyar alkotmányt és nemzetiséget eltörölni. Sokat szenvedett a magyar nemzet ezen korszakban. Az állapotok mindinkább tarthatatlanabbá lettek. Nemcsak jogainktól fosztottak meg, de nyelvünktől is, amennyiben a közigazgatásban a nemzeti nyelv helyett a németnek használatát, a közoktatásban pedig annak tanítását rendelték el. Ennek következtében a hazafias érzésű tisztviselők lemondtak állásukról, kiknek helyét aztán idegenből beköltözött és kinevezett hivatalnokok foglalták el.

A modern állam szükségletei iránt sem volt érzéketlen, sőt éppen azok segítségével iparkodott minél jobban elhantolni a nemzeti államot. Az igazságszolgáltatás elválasztatott a közigazgatástól s az osztrák polgári és büntetőtörvénykönyv foglalta el a «corpus juris» helyét. A sajtót is rendkívüli szigorú vizsgálat alá vették. A budapesti censorok sokszor félreértésből a politikától legtávolabb álló irodalmi termékek nyomtatását is megtiltották, mert hazai nyelvünket nem értették teljesen.

Ily körülmények között az irodalmi és társadalmi élet kihalt, szellemtelenné vált. Még a Magyar Tudományos Akadémia sem folytathatta működését.

Az abszolutisztikus lenyűgözés kora azonban nem tartott sokáig; 1860-ban jobb idők virradtak a magyar nemzetre. Az uralkodó szakított a kényuralommal, alkotmányt ígért népeinek, bár ezen ígérettel nem elégítette ki a nemzet jogos igényeit, — a rend félig-meddig mégis helyreállt, mígnem az 1867-iki kiegyezés meghozta az uralkodó és a nemzet közötti teljes békét.

Az itt röviden vázolt szomorú korszakban a magyar könyvkereskedelem sem maradt érintetlenül. Mint minden, úgy ez is németté változott át. A magyar irodalom háttérbe szorított s helyette német tankönyvekkel és az idegen jogtudományi irodalom egész özönével árasztották el az országot. Ámde ezen úgynevezett «Bach-korszak» korántsem járt anyagi kárral hazai könyvkereskedelmünkre, mire elég fényes bizonyíték az, hogy éppen e korszakban alapítottak azon tekintélyes és még ma is fennálló könyvárús-cégek, melyek a magyar irodalom terjesztése, megkedveltetése és előállítása körül a legnagyobb érdemeket szerezték maguknak. Idővel, midőn az önkényuralom hatalma megtört, a magyar irodalomnak is kezdett lassan-lassan hely jutni a töméntelen német külföldi termék mellett.

A magyar írók, a kiadók, a hazafiak és a külföldrő visszatért emigránsok most már azon voltak, hogy Magyarország a többi európai államokkal egy színvonalon álló kultur-állammá fejlődjön.

*

A fennebb említett tekintélyes könyvkereskedők és könyvkiadók egyike Ráth Mór, kinek pálya- és életrajzát vagyunk most megírandók. Igaz, hogy nem első ízben veszük olvasóink e jeles férfiú életrajzát. Megírták azt már

előttünk hivatásosabb írók*, de nem oly részletességgel és oly formában, miként azt a magyar könyvkiadás ezen kiváló úttörője megérdemli. Nekünk könyvkereskedőknek tehát, kiknek büszkeségünk, elsősorban kötelességünk emlékét megmenteni a feledéstől s számára hazai könyvkereskedelmünk történetében örök időkre kijelölni azt a helyet, mely őt megilleti. A rendelkezésünkre álló gyér adathalmaz, azonban — sajnos — vajmi kevés világosságot vet az ő nagyszabású kiadói munkásságára. Dacára annak, hogy hangyaszorgalommal gyűjtöttük az anyagot, még sem sikerült a legfontosabb és leghitelesebb adatokat megszerezni. Kutatásaink folyamán hozzátartozóitól megtudtuk, hogy halála után összes hátrahagyott iratai, levelei, üzleti könyvei stb. Bécsbe vitettek s így azokhoz hozzáférni — fájdalom! — nem lehet. Pedig mily szépen lehetett volna azt a gazdag anyaggyűjteményt dolgozatunk keretében feldolgozni!

*

Ráth Mór 1857 május elsején nyitotta meg könyvkereskedését a «Vastuskó»-hoz címzett épületben. A pesti vastuskó a Váci- és Kishíd-utca szögletén áll, a mult század huszas éveiben épült Jannovics-féle ház. Mintegy 190 centiméter magas, egy kicsit görbe, karcsú tölgyfa törzs, melynek fönt két lecsonkított villás ága volt. Most az első emelet magasságában áll, szabadon egy kis párkányon. A ház újra építéskor, vagy harmincöt évvel azelőtt tették föl oda a földszinti fülkéből, ahol vagy ötven évig állott és régi patricius boltok cégére volt. Ráth Mór könyvkiadórá 1857-ben származott e bolt

* Pallas Nagy Lexikon XIV. kötet 412. l. — Szinnyei Magyar írók élete és munkái XI. kötet 588. l. — «Vasárnapi Ujság» 1903. 6. szám. — «Corvina» 1882. 1. szám. — «Magyar Könyvszemle» 1903. 1. szám.

s tizenöt évig maradt e helyiségben, könyvkereskedését a vastuskóhoz címezve.*

Mint tudjuk, üzletének megalapítása roppant nehézségekbe ütközött. Ugyanis 1855-ben, midőn a külföldről visszatért, a helytartó-tanácshoz folyamodott a könyv-árusi concessióért; de a helytartó-tanács — nem tudni mi okból — azt tőle majdnem három évig megtagadta. Folyamodványának kedvezőtlen elintézése azonban nem riasztotta vissza, sőt ezen felbátorodva addig járt utánna a dolognak, míg végre 1857-ben mégis sikerült neki az engedélyt megkapni. Ezen üzletalapításról a német könyvkereskedelmet külön körlevélben értesítette, melynek tartalma oly fontos reánk nézve, hogy szóról-szóra leközljük.

Pest, 1. Mai 1857.

P. P.

Nachdem mir durch das k. k. General-Gouvernement für Ungarn die Concession zu einer Buchhandlung für Pest verliehen wurde, beehre ich mich Ihnen die ergebene Mittheilung zu machen, dass ich dieselbe demnächst unter der Firma :

Moritz Ráth

am hiesigen Platze eröffnen werde.

Ein neues Buchhändlerisches Etablissement in der Hauptstadt dieses grossen, reichen, aber in regster Entwicklung begriffenen Landes ist wohl — wenn ihm nur sonst hinlängliche Geldkräfte, Kenntniss der spanisch-ungarischen Verhältnisse und der ernste Wille energisch zu entwickelnder Thätigkeit zur Seite stehen — nicht darauf beschränkt, sich auf der abgetretenen Bahn einer unerquittlichen Concurrrenz abzumühen, ohne dem Verleger wirklich neue Absatzquellen zu versprechen. In Ungarn geboren, des Geistes, der Sprache und der nationalen

* Tóth Béla: Magyar ritkaságok. Budapest, 1899. 173. l.

Eigenthümlichkeiten meines Vaterlands durchaus kundig, glaube ich in der That der deutschen Literatur manches neue, oder noch wenig ausgebeutete Gebiet um so eher gewinnen zu können, als ich auch schon bisher in Pest, wie weit und breit im Lande vielversprechende Verbindungen angeknüpft habe, und durch mehr als zehnjährige, in Sortimenthandlungen ersten Ranges, wie der Herren Carl Geibel und Hermann Geibel in Pest, Wilh. Braumüller und Rudolf Lechner in Wien, Ferdinand Hirt in Breslau gesammelte und durch gute Zeugnisse bewährte geschäftliche Erfahrungen unterstützt werde. Herr F. A. Brochhaus hat nachstehend die Güte, sich über meine Verhältnisse auszusprechen; wo es gewünscht werden sollte, werden hierüber auch das Grosshandlungshaus B. Weisz u. Co in Pest, und das Grosshandlungshaus Brüder Ráth in Wien detaillirte und jedenfalls befriedigende Auskunft ertheilen.

Dies sind die Beweggründe die mich an Sie die vertrauensvolle Bitte stellen lassen:

Sie wollen meinen Unternehmen Ihr Zutrauen und Ihre, von mir gewiss zu würdigende Unterstützung dadurch gewähren, dass Sie mir Rechnung eröffnen, und meine Firma auf Ihre Auslieferungsliste setzenlassen.

Die bedeutende Entfernung von Leipzig veranlasste mich zwar meinen Bedarf selbst zu wählen, doch nehme ich die unverlangte Zusendung besonders hervorragender Neuigkeiten vom allgemeiner Interesse dankbar an, mit Ausnahme natürlich aller Erscheinungen, die ihrer Sendung wegen in Oesterreich ein Verbot zu befürchten haben.

Meine Commissionen haben die Güte zu übernehmen für Leipzig Herr F. A. Brockhaus, für Wien die Herren Tendler u. Co; hier wie dort wird fest Verlangtes nöthigenfalls baar eingelöst werden, daher Sie mit Expedition derselben auch dann nicht zögern wollen, wenn Sie mir keine Rechnung eröffnet haben.

Auf das angelegentlichste empfehle ich Ihnen noch meine Firma bei Vertheilung Ihrer Inserate für Ungarn in solchem, wie in jedem anderen Falle werden Sie stets einen gewissenhaften Vertreter Ihrer Interessen in mir finden. In Ungarn erschieenes Sortiment liefere ich schnell und billig und besorge gern Beischlüsse und sonstige Aufträge.

Ich schliesse mit dem Versprechen, dass ich stets noch Kräften bemüht sein werde, jede mit mir angeknüpfte Geschäftsverbindung zu einer rechtspriesslichen und angenehmen zu gestalten und empfehle mein junges Geschäft Ihren thätigen Wohlwollen.

Mit Hochachtungsvoller Ergebenheit

Moritz Ráth.

Mit Vergnügen führe ich Herrn Moritz Ráth, mit den ich in freundschaftlichen und verwandschaftlichen Beziehungen stehe mit einigen empfehlenden Wörter bei meinen Collegen ein. Pest hat sich stets als ein für den Buchhandel besonders günstiger Ort bewiesen und ich bin überzeugt, dass Herr Ráth sein dort neu zu begründendes Etablissement mit Solidität, Thätigkeit und Intelligenz betreiben wird. Was die Verhältnisse Herrn Ráth' betrifft, so bin ich näher damit bekannt, und kann Ihnen dieselben als so günstig bezeichnen, dass Sie mit vollem Vertrauen ihm Credit gewähren können. Zu jeder Zeit näherer Auskunft bin ich gern bereit.

Leipzig, 1. Mai 1857. F. A. Brockhaus.

E körlevélből sok mindentről szerzünk tudomást. Megtudjuk belőle, hogy fejlődésnek induló fővárosunkban (az időtt az abszolutizmusnak már látszólag lealkonyodott) egy, a viszonyokhoz megfelelőleg berendezett könyvkereskedésnek szép és áldásos működési tér kínálkozik. Ráth Mór e körülménnyel számítva, üzletét főleg a magyar irodalmi termékek terjesztésére és ápo-

lására rendezte be, ámbátor külföldi szortimentje is elég számottevő volt. Főcélja lévén: a közönség szellemi igényeinek kielégítése, tehát fölötte szükséges volt, hogy a külföldi szortimentre is némi súlyt fektessen, különben céljának nem felelhetett volna meg.

1857 június havában egy hirdetést tett közzé a «Börsenblatt»-ban, mely szerint ismételten kéri a kiadókat, hogy oly műveket, melyeknek forgalombahozatala nálunk tiltva van, ne küldjenek, a kéretlen küldeményeknél pedig legyenek figyelemmel arra, hogy a «megrendelésre» jelző ne használtassék, mert az ilyen kéretlen könyvek beküldése által csak érzékeny kellemetlenséget okozhatnak. E hirdetés tehát megerősíti azon állításunkat, miszerint a cenzura még erősen gyakorolta hatalmát a szellemi téren, különösen a könyvkereskedőket kísérvén éber figyelemmel, nehogy olyan művekhez juttassák a közönséget, melyek esetleg a velünk elkövetett igazságtalanságokat a maguk valóságában tárják elének.

Egy évre reá ismét találkozunk Ráth Mór nevével a német könyvkereskedelem hivatalos lapjában. Ugyanis «gyönyörű kirakatai» számára szép plakátokért fordul a kiadókhöz, melyeket akár felszámítva is elfogad. Majd — hivatkozással a megváltozott politikai viszonyokra — minden kéretlen nova megküldésének beszüntetését kéri még azon cégektől is, kiket azelőtt novákért felszólított. Hogy mit értett a «megváltozott politikai viszonyok» alatt, nem tudjuk; de üzletének további fejleményére mindenesetre nagy jelentőséggel birhattak s csak végtelenül sajnáljuk, hogy adatok hiányában nem tudjuk e jelentőséget kellőleg megvilágítani.

Széleskörű ismeretségénél, nagy tudásánál és vaszorgalmánál fogva üzletét nemcsak a fejlődés magas fokára emelte, de egyszersmind középpontjává is tette a magyar politikai és irodalmi életnek. Annakelőtte disztíngvált embernek derogált Budapesten könyvkereske-

désbe menni. Ráth Mór könyvkereskedése azonban találkozója lett a legelőkelőbb köröknek. Aki a hatvanas években megfordult ott, gyakran láthatta Deák Ferencet, csendes szivogatva a történeti nevezetességű havanát; leshette ajkairól a jóízű adomákat és nagyokat bámulhatott, mikor a haza bölcse szelid jósággal magyarázta meg a somogyi szűrös atyafinak, hogy sáfrányt a szomszéd boltban kaphat, mert itt bizony csak könyveket árulnak. Sokszor láthatta a «Karthausi» írójának gondolkodó arcát, amint lehajtott fővel járkált a boltban; gyönyörködhetett a Csengery szoborszerű szép homlokában; hallgathatta a «kis» Gyulai pattogó beszédét, mikor «Mór» bácsival polemizálva intéz el parányi ügyet; talán ismerhette a «szegény Beóthy Lacit» is, aki 36 forintot kapott egy regényeért, de csak 18-at hozott ki a boltból, a másik 18 régibb tartozások fejében vonatván le; láthatta a daliás termetű, ritka szép Revitzky Szevért, kinek eszes fejét buta golyó fúrta keresztül; nézhette Teleki Lászlót, amint összefont karokkal, elmélázva tekint maga elé. Végig vonulni láttuk előttünk a politikai és irodalmi nagyságok színe-javát. E férfiaknak részint tudományos, részint gyakorlati, irodalmi, sőt politikai működését is, Ráth Mór, mint barát közvetítette. És ezen előkelő összeköttetések ápolása abban a korszakban, mondhatni, veszedelmes kockázat volt, játék a saját existenciájával. 1857-től 1861-ig úgyszólván politikai szolgálatot teljesített az országnak. Minden proscibált könyv, tiltott röpirat az ő segítségével és általa lett terjesztve és ápolva. S így Széchényi István «Blick»-je, mint legújabb lipcsei szakácskönyv, majd Horváth Mihály «Függetlenségi harc történeté»-nek genfi kiadása, mint Abzog «Katholische Moraltheologie» érkezett Ráth Mór nevére a postán.

E kiváló férfiakkal való folytonos érintkezései és összeköttetései azt az elhatározást érlelték benne, hogy a könyvkiadás terére lépjen. Tudvalevőleg az akkori

kiadók nem igen mertek magyar könyvet kiadni, attól félve, hogy a könyvnek nem lesz keletje, mert hazánkban az időtt még mindig a német szellem uralkodott. Ráth Mór azonban tudván, hogy a nemsokára beköszöntő új aerával nagy feladatok háramlanak szellemi nagyjainkra s minthogy ő közöttük élt, velök érzett és küzdött, kötelességének tartotta e feladatok teljesítésében a maga részét mint kiadó szintén kivenni.

Evvel az új vállalkozással kapcsolatban szortimentje is nagyot lendült s így minden igyekezete dacára nem volt képes magára vállalt feladatának egyedül megfelelni. Evégből 1866-ban szövetkezett Tettey Nándorral, kivel a társasviszony azonban csak 1871-ig állott fön. Midőn Tettey megvált a cégtől, helyette Zilahy lépett be mint üzletárs, ki két évre reá, 1873-ban már meg is szünt a cég tagja lenni. Ez évtől kezdve Ráth Mór rövid ideig ismét maga kezelte üzletét. Később Gyula nevű fia osztozkodott országra kiható munkájában, ki éppoly nagyműveltségű könyvárús és köztisztelőben álló férfiú volt, mint atyja. Fiában összpontosult Ráth Mórnak minden reménysege, minden öröme és boldogsága, bízván abban, hogy fia majdan folytatni fogja megkezdett munkáját. Ámde csalódott! A Gondviselés ezt máskép akarta. Ráth Gyulát a legszebb férfi-korban váratlanul lepte meg a halál és elszólitotta az élők sorából. A kegyelet adóját rójuk le iránta, mikor e helyütt is megemlékezünk róla. Nyugodjék békében!

Személyzete mindig elsőrangú erőkből állott. A többek között nála működött Knoll Károly, Maurer Adolf, Makáry Gerő, Gabos Soma (jelenleg az üzlet tulajdonosa) és a jelen könyvárús-generáció egy része az általa alapított üzletben nevelkedett, az ő szellemének és izlésének iskolájában.

Mielőtt Ráth Mór kiadói tevékenységének méltatására áttérünk, szükségesnek tartjuk felemlíteni, hogy mint

szortimenter ő volt megbízva azon tanszerek előteremtésére, melyek beszerzésére az első jótékonyági 200,000 forintos állami sorsjáték fordított.

*

Az előbbi fejezetben már rámutattunk arra a nagyfontosságú momentumra, melynek hatása alatt Ráth Mór kiadói működését megkezdte. Elejétől fogva nemes és nagy célokért küzdő iránya volt: a jelesek legjelesebb műveinek a kiadása. Tény azonban, hogy az elébe tűzött célnak nem tudott kezdetben a maga teljességében megfelelni, mert úgy mint mindenkinek, ő neki is meg kellett küzdenie a kezdet nehézségeivel. Ezalatt mi nem értjük talán az anyagiakat (a legtöbb esetben ugyan ezek a kezdet nehézségei), hanem értjük alatta az akkori rendszert, mely annyira meggyökeredzett, hogy a nemzet nagy része már az osztrák hegemonia intézkedéseit ismerte el az egyedül boldogító eszköznek. Irodalmunk nagyjai és maecenásai látván a nemzet sokaságának fájdalmas és sajnálatraméltó eltévelyedését, nagyon is szükségesnek tartották a legjelesebb magyar írók hazafias tartalmú és irányú műveinek mielőbbi kiadását. Ezt a feladatot Ráth Mór vállalta magára; s e nagy feladat keresztülvitelére irányította egész munkaerejét, minden tudását s ami a legjobban karakterizálja az ő hazafias intencióit az, hogy elsősorban a nemzet érdekét tartotta szem előtt, saját érdekét csak másodsorban. E kiváló tulajdonság és önzetlenség Ráth Mórnak valóban oly szép jellemvonása, hogy méltán megilleti őt ama epithetonornans: a legnagyobb magyar kiadó. S miért alkalmazzuk ezt éppen Ráth Mórra, mikor az időben több jeles magyar kiadó is volt? Elismerjük, hogy az akkori kiadók éppoly kulturmunkát végeztek, mint Ráth Mór, különösen Emich Gusztáv, kiről életírója azt mondja: «ha Emich soha egyebet sem adott volna is ki, mint csak Petőfi műveit, már ezen egy,

nem eléggé méltányolható kiadói ténykedésével örök hálára kötelezte volna le magának a magyar nemzetet;»* de korántsem fejtették ki azt az önzetlen tevékenységet, melyet Ráth Mór, kinek kezdettől fogva a hazafiság ébresztése és a magyar irodalom terjesztése és ápolása volt célja.

Kiadói tevékenységére fényes világosságot vetnek azon művek, melyek nála megjelentek. A neki kiadásra felajánlott műveket szigorú bírálat alá vette, s csak az esetben vállalkozott azok kiadására, ha tartalmuk értékes volt, s érdemesnek tartotta arra, hogy a magyar irodalom kincsei közt helyet foglaljanak. S így az ő neve valamely könyvön mint kiadóé, bármily ismeretlen szerző műve lett legyen is, nemesi levél volt. Míg Ráth Mór ezt elérte, addig sok mindennel kellett megküzdenie s ezen küzdelmet nevezzük mi a kezdet nehézségeinek.

Az első években, vagyis 1867-ig nagyon kevés művet adott ki. A jelesebbek közé tartoznak *Abonyi Lajos* szépirodalmi művei, *Mühlbach Lujza* «Benyovszky gróf», «I-ső Napoleon fénykora és hanyatlása» és «Rákóczy Ferenc» című művei; úgyszintén *Szathmáry Károly* történeti munkái és *Aszalay József* négy érdekes műve: «A szellemi omnibus kis tükre», «Szellemi röppentyűk», «Eszmék az élet napfogyatkozásai- és leáldozatáról» és a «Szellemi omnibus kéjutazásra az élet útain». Azonkívül több nagyobb művet is bocsátott közre, és pedig: *III. Napoleon* «Julius Caesar történeté»-t atlaszszal, valamint *Nagy Iván* különös gonddal és fáradsággal összegyűjtött becses művét: «Magyarország családjai címerekkel és leszármazási táblákkal» 20 kötetben, egy pótkötettel. Ebbe az időbe esik a «Budapesti Szemle» megindítása is, mely akkortájt az egyedüli tudó-

* Magyar könyvkereskedők évkönyve III. folyam. Budapest, 1893.

mányos színvonalon álló folyóirat volt. Ezen folyóiratot a megindítás napjától, 1858-tól egészen 1869-ig *Csengery Antal* szerkesztette. A folyóirat egész idő alatt gazdag és változatos tartalmánál fogva nagy elterjedésnek örvendett s *Csengery Antal* 1869-ben mégis megszüntetését határozta el. «Bármilyen jól esett a részvétel, — írja Ráth Mórhoz intézett levelében, — a felajánlott támogatás, csak most, az országgyűlési szünet alatt, vehetek időt, hogy azt megköszönjem. Csak megköszönhetem, igénybe többé nem vehetem nagybecsű ajánlatát. A «Budapesti Szemle» folytatása reám nézve lehetetlenné vált. Írói közül e vállalatnak mindig többet-többet vett igénybe a közélet. Néhányan meg szakközönlönyök körül csoportosulnak, amelyek kevésbé igénylik az előadás teljességét és a formáját, amelyet a «Budapesti Szemle», ha nem is érhetett mindig el, legalább elvben megkövetelt. S az ifjabb írók azon kevés gond mellett, mely újabb gymnasiumi rendszerünkben a styl képzésére fordítatik, s nagyobb, részint német műveltségű, s nyelvünket teljesen nem bíró egyetemi tanáraink után indulva, napról-napra kevésbé értik az írás mesterségét. Én viszont országos ügyekkel mindinkább elhalmozva, napról-napra kevésbé érek rá teljesíteni a dolgozatok azon revízióját, amelyre az ötvenes években az uralkodó rendszer, amelytől mindenkor távol maradtam, elég időt hagyott. Ime a főbb okok, melyek elhatározásomra döntőleg hatottak, midőn a «Budapesti Szemle» megszüntetésére el kellett magamat határoznom.» Eszerint tehát ezen folyóirat Csengery Antal tulajdonát képezte s Ráth Mórnál csak bizományi cikk volt, legalább a «felajánlott támogatás» arra enged következtetnünk. A «Budapesti Szemle» 1870-től 1872-ig tényleg nem jelent meg. Csak 1873-ban indult meg újból *Gyulai Pál* szerkesztésében. Most azonban már Ráth Mór kiadását képezte, mint azt a kibocsátott előfizetési felhívásban is olvassuk: «A Budapesti Szemle tájékozni

igyekszik a magyar közönséget az eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket s mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között. E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbizásából és támogatásával jelen meg, de nem az Akadémia, hanem *Ráth Mór kiadványa* s a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős. Megjelen évente kétszer, kéthavi kötetekben, 14—16 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára, bérmentes küldéssel, egész évre 12 frt., féléve 6 frt.» A közönség most is ugyanazzal a tetszéssel és meglepődéssel fogadta a folyóiratot, mint megindításakor. S ez *Gyulai Pál* érdeme, ki szerkesztésére nagy gondot fordítván, oly tökélyre emelte, hogy még ma is fennáll s mint a tudományos folyóiratok egyik legjobbja szerepel. Ezzel végződik Ráth Mór kiadói működésének első periodusa.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis! Elérkezett a nevezetes s hazánk történetében nagy jelentőséggel bíró 1867-ik év, mely minden téren változást idézett elő Ráth Mór körültekintő éleslátásával szemébe nézett az új aerának és kitalálta szükségait. Innen kezdődik kiadói működésének második fényes periodusa. Azzal a lelkesedéssel és nemesítő tevékenységgel, melylyel eddig általánosan ideális, hazafias céloknak szolgált, most konkrét irányokat ragadott meg s megalapította *Eötvös* báróval a népiskolai irodalmat, a honvéd irodalmat, a törvénykezési és közigazgatási irodalmat. S így egyik nagyobb vállalkozás a másikat érte. Alig teremtette meg a most említett irodalmakat, már ismét egy új vállalatnak adott letét: a *Családi könyvtárnak*. Ezen gyűjteményről Ráth Mór megjegyzi, hogy «díszes octavo, egyforma alak, nagybetűs nyomtatás, jó papír, igen jutányos ár, elévületlen értékű tartalom, nemesítő, érdekes olvasmány, a külföldi műveknek előkelő írók által készített jeles fordítás — tehát nem az

oly gyakori, kezdők által készített férczmunka.» E gyűjteményben találhatjuk *Ebers*, báró *Eötvös József*, *Horváth Mihály*, *Jókai Mór*, *Kölcsey Ferencz*, *Toldi Ferenc* s még számos jeles magyar és külföldi író műveit. Kiadványai közt említésreméltó még *Máriássy Béla* «A magyar törvényhozás és Magyarország történelme» 16 kötetben, *Cellini Benvenuto* önéletrajza, valamint *Salamon Ferenc*, *Szabó Károly* és *Vámbéry Armin* történeti, *Vas Gereben*, *Kemény Zsigmond* és *Jósika Miklós* szépirodalmi művei, *Dóczy Lajos* színművei és *Orczy Tekla* bárónő imakönyve, 100 színyomatú képpel. Az általa kiadott világhírű utazási műveket is fel kell említenünk; így elsősorban *Jókai Mór* «Gróf Benyovszky Móricz életrajza Szibériából való megszabadulásáig» 4 kötetben. Ezen mű két külön részből áll. Az első rész két kötetben hozza a hős életrajzát, mely saját emlékiratainak is magyarázata és kiegészítése. A második rész két külön kötetben közli az 1790-iki eredeti angol kiadásnak bevezetését, az ott közölt életrajzot, okmányokat, leveleket és a Benyovszky által írt emlékiratokat és útleírásokat teljesen. Továbbá *Teleki Sámuel* gróf felfedező útja Kelet-Afrika Egyenlítői vidékein 1887—1888-ban. (A Rudolf- és Stefánia-tavakhoz) 2 kötetben, *Hübner Sándor* gróf «A brit birodalmon keresztül», *Dr. Holub Emil* «A Fokvárosból maszkulumbék országába 1883—1887. és kivonat Hét év Dél-Afrikában című műből» és *Stanley Henrik M.* «A legsötétebb Afrikában» 3 kötetben érdemel említést. Kiadta még a «Magyar Történelmi Életrajzok»-at 1890-től 1896-ig, vagyis az első hét évfolyamot; 1897-ben már az Athenaeum irod. és nyomdai részv. társ. kiadásában jelentek meg. E helyütt *Horváth Mihály* két értékes műve is felsorolandó: «Huszonöt év Magyarország történelméből 1823—1848» (3 kötet) és «Magyarország függetlenségi harczának története 1848/1849-ben» (3 kötet). Végül megjegyezzük, hogy *Dr. Fraknói Vilmos*, *Szalay László*, *Szilágyi Sán-*

dor, *Thaly Kálmán* és *Wertheimer Ede* műveinek nagy része szintén az ő kiadásában látott napvilágot.

Különös figyelmet érdemel azonban *Shakspeare* színműveinek illusztrált kiadása. 1886-tól 1891-ig adta ki hat kötetben, royal 4° alakban, számos képpel és teljes lapokat elfoglaló illusztrációval. A hat kötet 36 szindarabot tartalmaz, a következő beosztással: I—II. kötet «Tragoediák», III—IV. kötet «Regényes és víg színjátékok» V—VI. kötet «Történelmi színművek.» Mikor ez a kiadás elfogyott, újból kiadta 4 kötetben, azzal a megfigyzéssel: » *Új javított jutányos címképes kiadás*». Ezen kiadás a hat kötetes kiadástól annyiban különbözik, hogy csak a címképeket és a szövegbe nyomott képeket tartalmazza. Az egyes színművek díszes erős carton borítékkal ellátva külön is voltak kaphatók. Hogy e jeles Shakspeare-fordításokat a tanuló ifjúságnak is hozzáférhetővé tegye, olcsó iskolai kiadást bocsátott közre kis 8-rét alakban.

Az angol költő e páratlan kiállításban közrebocsátott műveit mindenki örömmel és elismeréssel fogadta. A sikerhez nagyban hozzájárult, hogy a fordításokat a legismertebb és legkedveltebb magyar írók végezték. Nagy feltűnést keltett *Arany János* «A Szent-Iván-éji álom» fordításával, mely csakhamar a közönség legkedvesebb olvasmányát képezte. Arany János ezen mester-fordítását Ráth Mór *Konevka* világhírű költészet- és humorteljes rajzaival fényesen kiállítva külön is kiadta.

Amennyiben a Shakspeare-kiadásokkal itt hosszabban foglalkoztunk, azt hisszük nem lesz érdektelen fel-
említenünk, hogy Ráth Mór kiadásában a *Rónay Fáczi* által megírt Shakspeare biographiának is meg kellett volna jelennie; sőt egyik kiadványjegyzékében felvéve is találjuk azzal a jelzéssel: «Sajtó alatt.» Ezen biographia azonban sohasem jelent meg. Az ok, mely miatt megje-
nése elmaradt, előttünk ismeretlen. De ha az ügyet job-

ban szemügyre vesszük, első pillanatban talán arra gondolunk, hogy a szerző és kiadó között valami ellentétek támadtak, melyekből kifolyólag a mű nem jelent meg; a másik pillanatban meg már arra gondolunk, hogy ha tényleg differentiák merültek volna fel, úgy szerző művét máshol is kiadhatta volna ?! Ez természetesen csak következtetés. Ilyesmiről semmiesetre sem lehet szó, mivel Rónay Jácint 1887. június 10-én Ráth Mórhoz intézett levelében ezeket írja: «Shakspeare életrajzát londoni irataim nyomán, a szöveghez csatolt illusztrációkkal elkészítém már teljesen; s hahogy használhatónak találandja, szívesen felajánlom barátságból — minden úgynevezett írói díj nélkül.» Itt tehát csak azon eset foroghat fönn, hogy Ráth Mór a kéziratot szerzőnek valami végett visszaküldötte s minthogy Rónay Jácint 1888-ban vagy 1889-ben (biztosan nem tudjuk) meghalt, a kéziratot Ráth Mór valószínűleg többé nem kapta vissza s így ki sem adhatta.

Tovább kisérven Ráth Mórt kiadói pályáján, róla mint a magyar klasszikusok műveinek kiadójáról is meg kell emlékeznünk. Ezek kiadásával elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a magyar irodalom közül. A klasszikusok sorozatát *Arany Fánossal* kezdte meg; műveinek tulajdonjogát ő vette meg még a költő életében, nemkülönben halála után hátrahagyott munkáit és levelezéseit; egész sereg díszesebb és olcsóbb, együttes és külön kiadást rendezett belőlük. Nagyobb elbeszélő költeményeit kis 4—12 krajczáros füzetekben is kiadta Bizonyára arra számítván, hogy ezáltal a szegényebb néposztálynak is módot nyujt a nagy magyar költő műveinek élvezetében, melyek tele vannak gyönyörűséggel s igazi magyar érzéssel. *Arany Fános* művei 71 különféle kisebb és nagyobb kiadásban jelentek meg Ráth Mórnál; a legteljesebb «összes műveinek, hátrahagyott iratainak és levelézéseinek» emlék-kiadása (edition d'amateur) 12 kötetben.

Nem kevésbé díszitik irodalmunkat a nagy fáradással és költséggel előállított *Arany Fános* balladák, *Zichy Mihály* rajzaival. Kiváló előszeretettel, kedvvel és gyönyörűséggel foglalkozott Zichy e költemények művészi magyarázatával, azok egész szövegét is a saját kezével írta meg, mondhatni a szavakat a rajzokkal mintegy művészi egységbe olvasztotta össze, mi különösen érdekessé s becsessé teszi e gyűjteményt, amely e tekintetben, úgy hisszük, egyáltalában páratlan. Ráth Mór pedig azzal az ambícióval vállalkozott e gyűjtemény kiadására, hogy azt a nagy magyar művész nevében minden tekintetben méltóvá tegye.

Továbbá kiadta *Vörösmarty Mihály* összes műveit, melyeket zárt ajánlati úton kilenczezer forintért megvett; úgyszintén *Deák Ferencz*, báró *Eötvös József* munkái. *Niebelung*-ének *Szász Károly* fordításában és *Schnorr Gyula* világhírű rajzaival, *Tompa Mihály*, *Tóth Kálmán* és *Gyulai Pál* költeményei és *Vörösmarty* életrajza is az ő kiadásában jelent meg. Ezzel kapcsolatban egy érdekes epizódot fogunk elmondani. Ugyanis *Vörösmarty* életrajzát bizonyos terminusra kellett volna *Gyulai Pálnak* elkészíteni. A terminust azonban *Gyulai* különféle okoknál fogva nem tarthatta be, *Ráth* pedig már oly türelmetlenül várta, hogy folyton-folyvást reklamálta. Ez ügyben több levelet intézett *Gyulai Pálhoz*, melyeket jellemző tartalmuknál fogva talán nem lesz lényegtelen itt változatlanul leközlönnünk:

I. Levél. Tekintetes ur! Meglevén felőle győződve, hogy az életírás, melyre kegyed oly sok gondot fordított, már okvetlenül kész, bátor vagyok egész tisztelettel esedezni, méltóztassék azt hozzám kegyesen elküldeni. Örök hálaóra lekötelezett tisztelő szolgája. *R. M.*

II. Levél. Uram! Nekem úgy tetszik, mintha önhöz intézett leveleimet ön felbontatlanul felfütögetné; más okát nem tudom elképzelni annak, hogy azt az életírást

még sem küldi. Ön még nem tudja, hogy milyen egy könyvárus, ha dühbe hozzák? Számwáld még csak generálissá lett a magyar írók miatt, de én Dzsingiszkánná leszek, ha nem küldi azt az életírást. Alászolgája. *R. M.*

III. Levél. Én uram! A marttyrok minden kinszenvedésére kérem, instálom, esedezem, meghajtott térddel könyörgöm; bocsánatot kérek, ha valaha megbántottam: küldje már azt a biographiát. Engem a publikum kihúz, lehúz, behúz, felhúz, megnyúz. Legyen ön keresztyén! s ne kívánja kínhalálomat. Szenvedő szolgája. *R. M.*

IV. Levél. Hallja az úr! Én most vettem egy hatsövű revolvért Kirnernél. Azt megtöltve szüntelen a zsebemben hordom. Ha ön bátorságban akar járni az utcán, tanácsolom, hogy azt az életírást haladéktalanul ide szállítsa. *R. M.*

V. Levél. Tisztelt barátom! Rájöttem azon meggyőződésre, hogy valamint a politikában, úgy az irodalomban is nyájas barátsággal sokkal többre lehet menni, mint nyers szigorrall. Legyünk per tu. Aztán majd kérlek igen szépen, arról a bizonyos életírásról ne feledkezzél meg. Tisztelő barátod. *R. M.*

VI. Levél. Szeretett barátom! Ma születésem napja van. Hű barátaim ma este egy kis barátságos lakomára fognak összegyűlni. Vígan leszünk. Hogy örömünk tökéletes legyen, óhajtanám, hogy a te becses eljöveteled is tetézze azt. S ha még egyúttal a Vörösmarty életírását is elhoznád magaddal, az lenne rám nézve a legkedvesebb születésnap meglepés. Hány kocsit küldjek érted? Szerető barátod *R. M.*

VII. Levél. Kedves barátom! Beteg vagyok. Fekszem. Máj-, lép és dúcrendszer bántalmak vettek elő. Valami fekszik a gyomromban nagyon. A fülem cseng és nyughatatlan vagyok. Három orvos tartott fölöttem konziliumot, mind a három azt a véleményt mondta ki, hogy nem gyógyulok meg egyébtől, mint a Vörösmarty

életírásától. Baráti részvétedtől elvárom, hogy sietsz szenvedő barátod kínjainak véget vetni. Maródi barátod. *R. M.*

VIII. Levél. Uram! De már egy kiadó türelmének is van ám határa. Ha nekem egy hét alatt el nem küldi azt az életírást, én következő felszólítást inzerálta-tok a lapokban: «G. P. úrnak! Ha ön azt a bizonyos életírást nem küldi, minden nap egy betűvel több fog megjelenni nevéből!» Ám lássa, ha a végletekhez folya-modom. *R. M.*

IX. Levél. Uram! Adjon ön nekem váltót arról, hogy «drei Monate a dato» át fogja adni azt az életírást, hogy én önt lejárat idején elexequálhassam. *R. M.*

X. Levél. Esküszöm önnek mindenre, a mi papiros-ból van, hogyha ezen a héten át nem adja azt az élet-írást: — én megírom azt saját magam, s kiadom az ön neve alatt. *R. M.*

Ezen levelek Ráth Mór sajátos gondolkozás-módjáról és jelleméről adnak tanúságot. Ismerve azonban pedánságát, azt hisszük, hogy az életrajzot főleg azért sürgette, hogy a közönséggel szemben tett ígérését telje-síthesse.

Lássuk már most, hogy Ráth Mór kiadói működé-sének negyven éve alatt, mivel gazdagította a magyar irodalmat! A Russel-féle Verlagskatalog szerint össze-állított statisztikánk az alábbi mutatja:

Albumok, díszkiadások, illusztrált művek...	51 mű	82 kötetben.
Gyémántkiadások, remekírók, költői művek	203 «	362 «
Szépirodalom, gyűjteményes művek	320 «	503 «
Történelem, földismeret, utazások	157 «	181 «
Jog- és államtudományok, törvénykezés, politikai röpiratok	340 «	345 «
	összesen 1071 mű	1473 kötetben.

Valóban szép szám! Minden egyes kötet úgy bel-értékénél, mint kiállításánál fogva a magyar irodalomnak remeke, mely Ráth Mór nemes ízlésének bélyegét viseli

magán, s igaz becsületére válik. Kiadványai java részének tulajdonjogát a kilencvenes években a Franklin-Társulat szerezte meg.

Kiadványaival az 1873-iki bécsi világkiállításon is részt vett, mely alkalommal a «Haladási érem»-mel lett kitüntetve. Az 1885-iki országos könyvkiállításon szintén a legnagyobb kitüntetést nyerte el, a millenniumi kiállítás alkalmával pedig a jury-tanács legnagyobb díját, a millenniumi nagy érmet kapta. Egy időben azzal vádolták, hogy klasszikus kiadásait nagyobbára Bécsben nyomatta s hogy azokkal a kiállításon nem is szerepelt. E ténnyel — sajnos — adatok hiányában bővebben nem foglalkozhatunk, csak feltehetjük a kérdést: vajjon megfelel-e ezen állítás a valóságnak? Erre persze pozitív választ mi sem adhatunk. Ha azonban mégis úgy volna, hogy Bécsben nyomatta klasszikus kiadásait, úgy bizonyára volt annak alapja is.

Kiadói működésének méltatását egy ismeretlen barátjának ezen szavaival fejezzük be: «Elég-e, ha azt mondom, töröld ki könyvpiacunk külső díszéből azt, ami benne Ráth Mór kezényoma és kitörülted belőle az izlést; töröld ki 25 éves irodalomunkból azt, ami az ő iniciatívája, befolyása és közvetítése folytán létrejött és legjelesebb részét törülted ki irodalmunkból; semmisítsd meg az ő vállalatait és megsemmisítetted az ötvenes évekből a hetvenes évekig mindazt elenyésző csekélységek híján, ami becsessel bír a nemzet szellemi termékeiből.»*

*

Jelen utolsó fejezet Ráth Mór életrajzának van szentelve. Adataink azonban nem igen engednek bepillantánunk élete változatosságaiba s így csupán arra kell szorítkoznunk, amit hallomásból tudunk.

* «Budapesti Hirlap» 1882. 122 szám.

Ráth Mór született 1829-ben Szegeden (a hónap és nap nem volt megállapítható.) Atyja eredetileg papnak, de később, miután ezen pályához kedve nem volt, a kereskedői pályára szánta. Így tehát a gymnasium bevégzése után a bécsi polytechnikum kereskedelmi osztályába ment, hogy ott a kereskedelmi pályához szükséges előképzettséget megszerezze. A pályaválasztáskor nagy befolyással volt Geibel Károly könyvárus, kinek rábeszélése folytán a könyvkereskedői pályára adták. 1846-ban meg is kezdte könyvkereskedői pályáját Geibelnél és folytatta 1848-ig. Ez év december 31-én Windischgrätz elől menekülve, Görgői seregéhez jutott, melyet Világosig kísért, honnan sikerült atyjának közeli pusztájára szöknie. A függetlenségi harc után Geibelnél ismét folytatta pályáját. Innen aztán külföldre ment, hol több évet a legelőkelőbb könyvkereskedésekben töltött. De már 1855-ben ismét haza került s két évre reá könyvkereskedést nyitott.

Mint pályarajzából tudjuk, működésének egész ideje alatt nagy szorgalmat fejtett ki, elismérésreméltó munkát végzett teljes tudásának érvényre juttatásával. Üzleti cimerében e jelmondatot alkalmazta: «Spe et labore» (Reménynyel dolgozzál). E jelmondat is arra vall, hogy minden munkájában a remény vezette. S reményteljes munkáját kezdettől fogva fényes siker koronázta.

A magyar kulturának nagy szolgálatot tett áldozatkészségével. Az iskolákat és egyéb közművelődési intézeteket különféle alkalommal könyvadományokban részesítette. Így 1872-ben Toldy Ferenc írói pályájának ötven éves jubileuma alkalmával 500 forint értékű kitünő munkát osztatott ki a középiskolák legjobb tanulói közt, pár évvel később Eötvös emlékére 2500 forint értékű művet adott ismét 50 érdemes tanulónak; honvéd altisztek számára szintén 1500 forint értékű katonai kiadványokat ajándékozott; közművelődési célokra felajánlott kiadványainak értéke pedig meghaladja a 100,000 forintot,

többek között a szegedi árviz alkalmával szülővárosának ajándékozta összes kiadásainak egy-egy példányát. Szeged város közönsége mélyen érzett háláját e szavakkal fejezi ki: «Örömmel értesültünk nagylelkü elhatározásáról, melynél fogva összes kiadványaiból azon műveket melyek a Szegedi Városi közkönyvtárban nem léteznek, a könyvtár gyarapítása végett rendelkezésére bocsátotta. Tekintetes úr nagybecsü s magas színvonalon álló kiadványaival a hazai irodalom emelése és felvirágoztatása körül elévülhetlen érdemeket szerzett magának s midőn most a Szegedi könyvtár gyarapításáról oly áldozatkészséggel gondoskodott, bizonyoságot tett arról, hogy átérzi azon fontos hivatást, mely a Délvidék küszöbén a nagy és erőteljes magyar városra vár, melyet azonban csak akkor fog betölthetni, ha oda emelkedik, hogy e vidéken a magyar szellemnek és műveltségnek fáklyavívője lehet. Tekintetes úr e magasztos cél elérésére adományával hathatosan közreműködván, fogadja érte mélyen érzett hálás köszönetünket. Szeged, 1890. december hó 31-én.»

Az íróvilágban is örök emléket biztosított magának egy nemes cselekedetével. Ugyanis az ötvenes évek végén és a hatvanasok elején hallatlan tiszteletdíjakat adott. És ez a kezdés nagy érdeme Ráth Mórnak. Mert ha ő ezt nem tette volna, úgy a mai kiadók bizonyára nem fizetnének existenciát biztosító honoráriumot. Joggal mondhatjuk, hogy ő kezdte nálunk igazán tisztelni az írók anyagi jogait s ő tette elsőben hihetővé, hogy a toll sem gyöngébb eszköze a kenyérkeresetnek, mint az ipar vagy kereskedelem.

Ráth Mór a közéletben is szerepelt. 1861-ben a Rottenbiller polgármestersége alatt szabadon választott 100 tagból álló első városi képviselőtestület tagja lett.

Nemkülönben irodalmilag is működött. A «Magyar Sajtó» 1857. 23. és 33. számában «Irodalmunk terjesztése eszközeiről» című cikke jelent meg, valamint

a «Reform»-ban néhány visszaemlékezése. Örvendve regisztráljuk, hogy a «Pester Lloyd» legelső számát az ő tollából eredő tárcacikk díszíti.

Milyen jelentékeny tényezője volt Ráth Mór irodalmi életünk fejlődésének és virágzásának, azt csak Eötvös, Szalay, Horváth, Csengery, Kemény, Toldy, kikkel barátságos viszonyban volt, tudnák megmondani. De elvitték magukkal, el a néma sirba. . . .

Életének javarészét szép családi körben élte le. Két derék fiut és egy kedves leányt nevelt fel. Családi boldogságát azonban csakhamar megzavarta egyik csapás a másik után. A nyolcvanas években kifejtett idegölő munkája következtében idegbajba esett, úgy hogy teljes visszavonultságban kellett élnie Tükör-utcai palotájában, onnan intézve ügyeit. Mikor gyermekeivel már annyira jutott, hogy munkájának terhét az ő vállukra rakhatta volna, jött a halál s néhány éven belül mind a háromtól megfosztotta őt. Legnagyobb csapás lehetett reá nézve Gyula fiának halála, ki már évek óta üzlettársa volt. E csapások mélyen megrendítették Ráth Mór egészségét, úgy hogy elmebetegségbe esett, mely miatt a budapesti kir. törvényszék 1900. április 4-én gondnokság alá helyezte.

Nemsokára követte ő is gyermekeit. 1903 február 5-én leszámolt az élettel s visszaadá lelkét az Urnak. Ott nyugszik ő a kerepesi temetőben, a Deák-mauzoleum közelében. Testét eltemettük; de fenkölt szelleme továbbra is lebeg az ő klasszikus alkotásai fölött. Áldás emlékére!